

VIRGIL IERUNCA

„Fenomenul Pitești"

*„De fapt, adevăratul proces al reeducării de la Pitești n-a avut încă loc și nu va avea atîta vreme cît nu va putea fi implicată răspunderea partidului comunist român, cît nu va fi chemat la bara acuzării adevăratul vinovat: regimul comunist din România", scria profetic Virgil Ierunca, acum un deceniu și jumătate, în **Fenomenul Pitești**, carte difuzată mai întîi fragmentar la Radio Europa Liberă, tipărită apoi, în 1981, la Paris, în colecția **Limite** și inaugurînd, în fine, în 1990, publicațiile Editurii Humanitas din București. În revista noastră, cartea a mai fost comentată, imediat după apariție, așa cum se cuvenea (Alex. Ștefănescu, nr. 25 din 21 iunie 1990). Dacă o reiau acum, este pentru că promisiunile recente ale guvernului de a declanșa procesul comunismului (indiferent de caracterul lor demagogic) o aduc din nou în actualitate. Ar trebui să menționez totodată faptul că, recitită, la un an de la revoluție, cartea aruncă o lumină foarte vie asupra unora din evenimentele acestui din urmă an.*

Se impun cîteva observații preliminare. Noi n-am avut, pînă la revoluție, decît foarte puține cărți de felul celei a lui Virgil Ierunca, totuși obișnuite în culturile moderne. Din motive pe care nu mai e cazul să le înfățișez, în literatura noastră din deceniile postbelice au avut mai mare căutare speciile de ficțiune decît acelea non fictive. Cărțile valoroase cu caracter documentar apărute în tot acest timp se numără pe degetele de la o mîină. Adevăratele noastre documente de epocă au fost, cum se știe, romanele. Despre închisorile politice, romancierii au depus cele mai multe și mai zguduitoare mărturii. În **Fenomenul Pitești** autorul se referă, de exemplu, la cîteva pasaje din **Caloianul** lui Ion Lăncrănjan, unde oribila experiență de la "Pitești este evocată de un personaj, în limitele înțelegerii vremii, firește, dar nu mai puțin semnificativ pentru prioritatea revelațiilor de acest fel pe care romancierii au deținut-o, ca și pentru faptul că ei au trecut realitatea în ficțiune. *Fenomenul Pitești* este una din cele mai izbutite cărți document pe care am citit-o. Admirabil concepută și scrisă, ea este precisă și lipsită de orice patetism verbal. Foarte clară în idei, formulate deseori memorabil, ea conține și o analiză a lucrurilor, dincolo de nararea lor. La suspansul așa zicînd compozițional, creat cu măiestrie, la punerea în pagină a tragediei, se adaugă considerații extrem de juste și conexiuni uneori șocante, cum ar fi acelea cu experiența chineză descrisă de preotul belgian Dries van Coillie sub

titlul *Sinuciderea entuziastă* și de francezul Jean Pasqualini în ***Prizonier al lui Mao***. Documentar, Virgil Ierunca s-a sprijinit pe mărturia unui fost deținut politic, Dumitru Bacu, a cărui carte ***Pitești a apărut*** în 1963 în străinătate, și în românește, prea devreme pentru a putea provoca și alte mărturii și chiar și pentru a sensibiliza opinia publică, și pe un dosar, în legătură cu care nu ne furnizează însă nici o informație. O a doua relatare, aceea a lui G. Dumitrescu, ***Demascarea***, apărută și ea în Occident, în 1978, n-a mai fost folosită, fiindcă ***Fenomenul Pitești*** era deja redactată. Ediția de la Humanitas nu conține o aducere la zi a bibliografiei, menținând notele ediției din *Limite*, unele, evident, depășite (cum ar fi aceea referitoare la preotul Calciu, care în 1990 nu se mai află în închisoare, ci în SUA). O postfață a autorului ar fi fost utilă.

Chiar dacă nu cunoaștem materialul acumulat între timp privitor la Pitești, cartea lui Virgil Ierunca își păstrează intact interesul. Două aspecte se cuvin, firește, examinate: întâi, natura experienței ca atare, din închisoarea de la Pitești; apoi, procesul intentat tortionarilor. Majoritatea comentatorilor au insistat, nu fără temei, pe cel dintâi aspect. Mai ales acum însă mi se pare că cel de al doilea trece în față, aflându-ne noi la ora unui proces general al comunismului. Așa că voi expune foarte sumar experiența și voi stărui asupra instruirii procesului. Generalul Nikolski, unul din comandanții securității românești în anii '50, a pus la punct un plan de zdrobire a rezistenței morale a tinerilor deținuți politici și s-a folosit în acest scop de Eugen Țurcanu, fost student la Drept, care făcuse parte scurt timp din Frățiile de Cruce, devenind apoi o figură marcantă a P.C.R. Arestat, în urma unui denunț, Țurcanu nu era un element de care noua putere să se lepede cu ușurință, așa că el a fost „reciclat”, la sugestia lui Nikolski, și pus să organizeze din alți deținuți, o echipă de tortionari. Experiența a avut loc, mai întâi, la închisoarea din Pitești (între decembrie 1949 și august 1951), apoi la Gherla, la Canal (Colonia de muncă Peninsula), Tg. Ocna și Ocnele Mari (dar, în aceste două din urmă locuri, ea a dat greș). În ce conta experiența? Într-un sistem complex de tortură fizică și morală menit a face din victimă călău și a o determina, la rândul ei, să continue operația asupra altor victime. În general, cei care n-au murit (au existat și cîteva, rare, sinucideri, ca și morți din pricina torturii), au devenit tortionari. Lista acestora arată că reeducarea a fost eficientă, creîndu-se un nou tip uman, cum afirmă Virgil Ierunca, ilustrîndu-1 prin cazurile cele mai elocvente. Destinele cîtorva dintre participanții la experiență sînt uluitoare. Nici o operă de imaginație nu le-ar fi putut scorni (și mă gîndesc al Danilo Kis ori la atîția dintre

scriitorii actuali atrași de gulagurile comuniste), deși principiul fundamental al reeducării îl găsim formulat cu un secol în urmă de către un scriitor, într-un roman. Stavroghin îi spune lui Verhovenski, pe când acesta pregătea asasinarea lui Șatov, în *Demonii* lui Dostoievski: „... ajunge să împingi pe patru membri din grupul tău să-l ucidă pe al cincilea, sub pretextul că e un denunțator, pentru că o dată ce împreună au vărsat sânge, împreună să fie legați. Ei îți vor deveni sclavi...” (citat de Ierunca, p. 18).

În 1952, moare la Canal profesorul chirurg Simionescu, în urma încercării de reeducare. Secretul nu mai poate fi păstrat, cum fusese la Pitești, de unde groaznica experiență se diseminase și în alte închisori, și se declanșează o anchetă. Prima echipă de reeducatori, în frunte cu Turcanu, se află în acel moment la Gherla, de unde protagoniștii sînt transferați pe neașteptate la București. Ei cred că sosise ziua eliberării, în realitate, este vorba de începutul anchetei. Li se cere să declare că au săvîrșit totul fără știrea autorităților penitenciare și, cu atît mai mult, a celor de partid. Înțeleg cursa în care sînt trași, rezistă, se bat: pregătirea procesului durează doi ani. Cu puține excepții (Calciu, Măgirescu), ei cedează presiunilor și își iscălesc astfel condamnarea la moarte. Procesul acesta este, în multe privințe, extrem de semnificativ pentru metodele comuniste. Înainte de orice, se remarcă procedeul principal, acela de a crea țapi ispășitori pentru o operație pusă la cale și înfăptuită pe de-a-ntregul de securitate. Nikolski și ceilalți ofițeri care se aflau la originea și în capul experienței de la Pitești nu vor ajunge niciodată pe banca acuzării. Executanții sînt siliți să-și proclame nu doar vinovăția, așa zicînd palpabilă, a torturilor și crimelor la care își supuseseră victimele, dar și paternitatea ideii. Apoi: nu toți torționarii notorii sînt judecați. Alegerea este, la rîndul ei, foarte caracteristică pentru stilul comunist: securitatea se oprește doar la aceia care fuseseră membri ai Frățiilor de Cruce ori avuseseră legături cu Garda de Fier, așadar la legionari. Un pact între comuniști și legionari fusese perfectat în preajma alegerilor, din 1946, din teama primilor că legionarii vor sprijini partidele istorice. În 1948 legionarii sînt arestați. Cînd se alcătuește actul de acuzare pentru torționarii de la Pitești, Gherla, Canal etc, ideea centrală este că Horia Sima ar fi transmis în 1949, legionarilor aflați în închisoare, ordinul de a compromite prin orice mijloace partidul și guvernul comunist. Profitînd de slăbiciunea organelor noului Minister de Interne, inexperimentat și nu complet debarasat de polițiștii corupți sub regimul anterior, legionarii ar fi alcătuit Organizația deținuților cu convingeri comuniste - O.D.C.C. -sub firma căreia s-ar fi dat la manipulări de tip fascist și la crime.

în 1956, versiunea oficială este deci aceasta: „*Un grup de studenți arestați, agenți ai imperialismului american, mistici, habotnici și retrograzi, s-au apucat să schingiuiască pe ceilalți colegi ai lor, pentru ca să compromită conducerea închisorilor și, prin ea, partidul... Primiseră dispoziții din exterior, de la cei care sînt în străinătate și conduc echipele de spioni și sabotori, și voiau ca la un moment potrivit să acuze partidul ca fiind inițiatorul și deci vinovatul*” (p. 13). Întrebat cum a fost cu puțință să se petreacă acest lucru în închisori etanșe ca acelea românești, de după 1949, directorul general din ML, care dăduse aceste explicații, răspunde ritos: „*Noi nu am știut nimic din cele ce se petreceau acolo. Cînd am aflat, am luat măsurile necesare. Cei vinovați au fost pedepsiți exemplar*” (p. 14).

Ce-ar mai fi de spus? Ancheta se desfășoară cu tot tipicul comunist: țăpii ispășitori, legionari fanatici și mistici, inspirație din afara granițelor țării, scop destabilizator și de compromitere a noii puteri, care este, firește, imaculată, căci n-a știut nimic, iar cînd a descoperit scenariul, a luat imediat măsurile ce i se impuneau, pedepsind exemplar pe vinovați. E adevărat doar că Țurcanu și ceilalți au fost condamnați la moarte. Generalul Nikolski a ieșit la pensie prin 1960-1962, ca și, probabil, coloneii Dulgheru și Sepeteanu, adjuncții săi. Locotenentul politic Marina de la Pitești a fost tranferat la Brașov, căpitanului Dumitrescu, directorul închisorii, i s-a pierdut urma. Doar despre colonelul Zeller, din direcția generală a penitenciarelor, se știe că s-a sinucis cînd a căzut în dizgrație Ana Pauker. O coincidență: finalul experienței Pitești se suprapune pe lichidarea grupului Pauker-Luca - Teohari Georgescu. Oare ce relație să fie între lupta pentru putere din fruntea partidului și a statului și oribila experiență? Vom afla vreodată adevărata miză a scenariului? Iată întrebări la care procesul comunismului românesc va trebui să răspundă și, dacă se poate, înainte ca protagoniștii istoriei ultimilor patruzeci de ani să o fi apucat, cu toții, pe calea cea fără de întoarcere...

(*România literară*, nr. 3, 1991)